

turi (Türkiye tarihi ve edebiyatı, Moskva 1910, 1916). **7. İstoriya Arabov i Arabskoy Literaturi: Svetskoy i Duhovnoy** (Araplar'ın tarihi ve Arap edebiyatı: Dünyaevi ve ruhanî, I-III, Moskva 1911-1913). **8. Tyurki ih movi ta literaturi. 1. Tyurski movi** (Türkler'in dili ve edebiyatı, I. Türk dili, Kiev 1924, 1927, 1930). **9. Vstup do İstorii Tureççini** (Türkiye tarihine giriş, Kiyiv 1926). **10. Studiyi z Krimu** (Kırım araştırmaları, Kiyiv 1930). **11. İstoriya Novoy Arabskoy Literaturi: XIX-naçala XX veka** (Yeni Arap edebiyatı tarihi: XIX. yüzyıl-XX. yüzyılın başları, Moskva 1971). **12. Pisma iz Livana (1896-1898)** (Lübnan mektupları [1896-1898], Moskva 1975). **13. Nizami i yego Sovremenniki** (Nizâmî ve çağdaşları, Bakü 1981). **14. Literatura Krimskih Tatar** (Kırım Tatarları'nın edebiyatı, Akmesjid 2003).

İran tarihi ve edebiyatıyla ilgili incelemeleri: *Şahname, Abo İranska Kniga Tsariv* (Şahnâme: İran krallarının kitabı, Lvov 1896); *Arşakidi, Sasanidi i Zavoevanie İrana Arabami* (Arşakiler, Sâsânîler ve Araplar'ın İran'ı fethi, Moskva 1900, 1905); *İstoriya Persii, yeye Literaturi i Dervişeskoj Teosofii* (İran tarihi ve edebiyatı, derviş teosofisi, Moskva 1914-1917); *İstoriya Persii ta yihi Pismenstva* (İran tarihi ve edebiyatı, Kiyiv 1923). Slav dili ve tarihi üzerindeki çalışmaları da şöylece sıralanabilir: *Filologiya i Pogodinskaya Gipoteza* (Filoloji ve Pogodin hipotezi, Kiev 1904); *Kriteriy dlya Diyalektologičnoy Klasifikatsiy Staroruskih Rukopisiv* (Es ki Rus yazmalarının diyalektolojik tasnifi için kriterler, Lvov 1905); *Drevnekievskiy Govor* (Eski Kiev ağzı, SPb. 1907); *Ukrainskaya Grammatika dlya Uçenikov Vıssih Klassov Gimnazii i Seminarniy Pridneprovya* (Gimnazyum ve Dinyeper okulları üst sınıf öğrencileri için Ukraynaca grameri, Moskva 1907). Krımskiy'nin tercüme çalışmaları sayesinde Firdevsî, Hâfiz-ı Şîrâzî, Sa'dî-i Şîrâzî, Molla Câmi, Ömer Hayyâm, Maarrî gibi Doğu klasikleriyle Heinrich Heine, Friedrich Rückert, George Gordon Byron gibi Batı düşünürlerinin eserleri Rus ve Ukrayna dillerine aktarılmıştır. Ayrıca *Povesti i Rasskazi* (Kısa romanlar ve öyküler) adlı mecmua ile (1895) *Palmovie Vetki* (Hurma dalları) adlı şiir kitabı (1901-1922) ve *Andrey Lagovskiy* adlı bir roman (1905) kaleme almıştır. Müellifin bunların dışında Hazarlar'la ilgili altı ciltlik yayımlanmamış bir eseri vardır. Kırım Tatar dili ve kültürü üzerine de önemli çalışmalar yapan Krımskiy'nin yaşayan ve ölü on altı dil bildiği söylenmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

K. İ. Gurnitskiy, *Agafangel Efimoviç Krımskiy*, Moskva 1980; M. M. Verkalets, A. Yu. Krımskiy u Koli Svoih Suçastnikov, Kiev 1990; M. N. Verkalets, *Problema Duhovnosti Tyurk: Narodov v İssledovaniyah A. E. Krımskogo*, Kiev 1994; Zelimhan Soltayev, *Rus Oryantalistlerinin Siyer Çalışmaları (19. ve 20. Yüzyıllar)* (doktora tezi, 2009), AÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 21-23, 41, 56-58, 79, 94, 131; İ. F. Çernikov, "Ob İssledovaniyah A. E. Krımskogo po Tyurkologii (20-e godi)", *Vostok*, sy. 1, Moskva 1992, s. 104-111; "Pisma A. E. Krımskogo İ. Yu. Kraçkovskomu", a.e., sy. 1 (1993), s. 150-169; A. P. Kovalevskiy, "Krımskiy, Agafangel Efimoviç", *Sovetskaya İstoriçeskaya Entsiklopediya*, Moskva 1966, VIII, 207-208; "Krımski Agafangel Yefimoviç", *Azerbaycan Sovet Ensiklopediyası*, Bakü 1981, V, 580-581; "Krımskiy Agafangel Efimoviç", *Bolşaya Entsiklopediya*, Moskva 2006, XXIV, 284; D. Yu. Arapov, "Krımskiy Agafangel Efimoviç", *Novaya Rossiyskaya Entsiklopediya*, Moskva 2009, IX/1, s. 233; Natalia Chalisova, "Krymskii, Agafangel Efimovich", *Elr.* (<http://iranicaonline.org/articles/krymskii>).

QIYAS ŞÜKÜROV

KUBİLAY KAĞAN

(ö. 693/1294)

Moğol hükümdarı (1260-1294).

23 Eylül 1215 tarihinde doğdu. Cengiz Han'ın en küçük oğlu Tuluy ile Büyük Hatun Sorkaktani'nin ikinci oğludur. Moğol geleneğine göre büyütülmesi için önce Nayman ve ardından Tangut kabilesinden kadın bakıcılara verildi. Çocukluğunda iyi bir eğitim aldı. 1225'te başarılı geçen ilk avından sonra Moğol âdetince dedesi Cengiz Han tarafından parmaklarına et ve yağ sürüldü. Ağabeyi Mengü Kağan zamanında Şan-si ve Honan eyaletlerinin idaresiyle Sung hânedanı hâkimiyetindeki Çin'in zaptıyla görevlendirildi. 1253'te Nan-çan Devleti'ne son verdi. 1259'da Mengü Kağan'ın vefatı üzerine Sung Devleti ile barış yaparak Moğolistan'a döndü ve en küçük kardeşi Arıkboğa ile (Arık Buka) taht mü-

Kubilai Kağan'ı tasvir eden yağlı boya resim (Taipei National Palace Museum)

cadelesine girişti. Taraftarlarınca 1260'ta kağan ilân edildikten sonra Gobi çölü yakınlarında yapılan savaşta kardeşi Arıkboğa'yı mağlûp etti (1261).

Kubilai Kağan tahta yerleştikten sonra Moğol İmparatorluğu'nun idarî yapısını yeniden düzenledi. Başşehri, Orhon vadisindeki Karakorum'dan eski Çin başşehri Yen-kin yakınlarında kurduğu Hanbalık (Çin kaynaklarında Ta-tu, bugünkü Pekin) şehrine taşıdı. İran'ın idaresini Hülâgû'nun oğlu Abaka'ya, Cuci ulusunun idaresini Batu Han'ın torunu Mengü Timur'a, Çağatay ulusunun idaresini de Kara Hülâgû'nun oğlu Mübârek Şah'a verdi. Kubilai Kağan, daha sonra Çağatay hânedanından Barak Han'a yarlık verip ülkeyi kendi nâibi sıfatıyla ve Mübârek Şah'la birlikte yönetmesini istedi. Ancak Barak Han mücadeleye girdiği Mübârek Şah'ı mağlûp edip Hucend'i ele geçirdi (Eylül 1266) (*EP* [İng.], I, 1311). Kubilai Kağan taht iddiasıyla ortaya çıkan Ögedey'in torunu Kaydu'yu bozguna uğrattı (1268). Uzun bir mücadelenin ardından 1276'da Sung hânedanına nihayet verip Çin'in yegâne hâkimi durumuna geldi ve Çin tarihinin resmî yirminci sülâlesi olan Yüan hânedanını (1271-1368) kurdu. Doğrudan yahut kendisine tâbi hanlıklar vasıtasıyla doğuda Büyük Okyanus'tan batıda Akdeniz'e ve Doğu Avrupa'ya kadar uzanan geniş bir imparatorlukta hüküm sürdü.

Tarihte Çin'in tamamına hükmeden ilk yabancı hükümdar olan Kubilai Kağan, Moğol İmparatorluğu'nu daha da genişletmek için pek çok sefer düzenledi. 1277-1287 yıllarında Birmanya'ya (Myanmar) yapılan dört sefer başarıyla neticelendi ve Pagan Krallığı yıkıldı. Hint Okyanusu'ndaki bazı adalar hâkimiyet altına alındı. Ancak Kasım 1274'te yaklaşık 900 gemi ve 15.000 askerle başlatılan Japonya'ya istilâ teşebbüsü 1285'te başarısızlıkla sonuçlandı. Çin Hindi'ne karşı 1280 ve Cava'ya karşı 1292 yılında gerçekleşen askerî harekâtlarda da ciddi bir başarı elde edilemedi.

Kubilai Kağan saltanatı boyunca ilim, kültür, sanat ve edebiyatı himaye etti. Hanbalık'ta iki rasathâne inşa ettirdi. Tibetli lama Passe-pa'nın icat ettiği dört köşe bir yazıyı Moğolca'ya uygulattı (*DİA*, XI, 47). Her ne kadar kendisi Budizm'i kabul ederek bu dini yaymaya çalıştıysa da diğer dinlere karşı müsamahalı davrandı, ancak İslâmîyet'e şiddetle karşı çıktı. İdarî, malî ve zirâi alanlarda pek çok yeni düzenleme de bulundu. İdarî teşkilâtı yeniden tanımlayarak ülkeyi on iki eyalete ayırdı. Ülkede umumi bir nüfus sayımı yaptırdı. Yolların

güvenliğini sağlayıp posta teşkilâtını yeniden düzenledi. Çiftçilere tohum ve tarım aletleri dağıtmak, tahıl ambarları inşa etmek ve zaman zaman vergi borçlarını affetmek suretiyle zirâi faaliyetleri teşvik etti. Bu sayede Moğol istilâsının Çin'de yol açtığı tahribatın olumsuz izlerini kısmen de olsa silmeyi başardı.

18 Şubat 1294 tarihinde ölen Kubilay Kağan'ın yaptığı evliliklerden kırk yedi oğlu ve çok sayıda kızı dünyaya gelmişti. Reşidüddin Fazlullâh-ı Hemedânî, oğullarından muteber olan on ikisinin adını zikreder (*Câmi'ü't-tevârih*, II, 865-868). Ölümünden sonra tahta torunu Temür Olcaytu geçti. Kubilay Kağan çağdaş kaynaklarda cesur bir savaşçı, usta bir kumandan ve bilge bir hükümdar olarak zikredilir. Kışları umumiyetle Hanbalık, yazları ise Kay-ping-fu'da geçirir, mart başlarından mayıs ortalarına kadar avlanır, eylül ayındaki doğum gününü de büyük bir törenle kutlardı. Kudret ve ihtişamı onu bizzat gören Venedikli seyyah Marco Polo tarafından "insan, toprak ve hazine bakımından dünyanın en güçlüsü" ve "Âdem'den bugüne kadar hiç görülmedik ölçüde güçlü" şeklinde tasvir edilmiştir (*Dünyanın Hikâye Edilişi*, I, 201). Kubilay Kağan, Moğol İmparatorluğu'nun son büyük hükümdarıdır. Onun ölümünün ardından İlhanlı ve Altın Orda hükümdarlarının büyük hana olan tâbiyet bağları yavaş yavaş kopmuştur. Moğol İmparatorluğu'nu Çin'den yönetme teşebbüsü, Yüan hânedanının son hükümdarı Togan Temür'ün Çin'i terketmek zorunda kalmasıyla 1368 yılında son bulmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Eb'ül-Ferec, *Târih*, II, 577-578, 598; Reşidüddin Fazlullâh-ı Hemedânî, *Câmi'ü't-tevârih* (nşr. Muhammed Rüşen – Mustafa Müsevî), Tahran 1373 hş., II, 780, 863-959; Marco Polo, *Dünyanın Hikâye Edilişi* (trc. Z. Zühre İlkgelen), İstanbul 2004, I, 201-275; II, 38-100, 219-224; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XXVII, 354-356; Vassâf, *Târih* (nşr. Muhammed İsfahânî), Tahran 1338 hş., s. 16-24; S. Lian, *Yuan shi*, Beijing 1976, s. 48-128, 2354-2358, 3151-3152, 4593-4622; W. Eberhard, *Çin Tarihi*, Ankara 1947, s. 260-268; M. Rossabi, *Khubilai Khan: His Life and Times*, Berkeley 1988; a.mlf., *Kubilay Han'ın Seyyahı: Rabban Sauma ve Doğudan Batıya İlk Yolculuk* (trc. Ekin Uşşaklı), İstanbul 2008; a.mlf., "Notes on Khubilai Khan: Religious Toleration or Political Expediency?", *Horizons of the World: Festschrift for İsenbike Togan* (ed. İlker Evrim Binbaş – Nurten Kılıç-Schubel), İstanbul 2011, s. 119-132; R. Grousset, *Bozkır İmparatorluğu* (trc. Reşat Uzmen), İstanbul 1993, s. 286-317; M. Biran, *Qaidu and the Rise of the Independent Mongol State in Central Asia*, London 1997, s. 37-57; Gülcin Çandarlıoğlu, "Kubilay Kaan ve Olcay Timur Kaan'ın Şahsiyetleri ve Devirleri Medeniyeti", *Prof. Dr. Erdoğan Merçil'e Armağan*

(ed. Emine Uyumaz v.dğr.), İstanbul 2013, s. 317-328; A. Jing, "The Portraits of Khubilai Khan and Chabi by Anige (1245-1306), a Nepali Artist at the Yuan Court", *Artibus Asiae*, LIV/1-2, Ascona 1994, s. 40-86; Reşid Rahmeti Arat, "Kubilay", *İA*, VI, 948-949; W. Barthold – [J. A. Boyle], "Burâk Khân", *EP* (İng.), I, 1311; a.mlf., "Kubilay", a.e., V, 300; Mustafa S. Kaçalin, "Elifbâ", *DİA*, XI, 47.

ROXANN PRAZNAK
OSMAN GAZİ ÖZGÜDENLİ

KUL KETHÜDASI

Yeniçeri Ocağı'nın yüksek rütbeli zâbitlerinden.

Kethüdâ bey, ocak kethüdâsı ve kâhya olarak da anılır, ancak bu sonuncusu daha ziyade gayri resmî görevliler için kullanılırdı. Ağa bölüklerinin kuruluşuna kadar kul kethüdâsının ocak içinde belli bir odası yoktu ve başyayabaşı denilen zâbitin odasında otururdu. II. Bayezid döneminde bu bölüklerin teşkilinden sonra birinci ağa bölüğünün çorbacısı olunca bu bölüğün odasında ikamet etti. Ardından kul kethüdâlığı Şehzadebaşı'nda Acemioğlanlar Kışlası yanındaki Eski Odalar'ın sol tarafına taşındı ve kethüdâ dairesi de buraya nakledildi. On altı odadan meydana gelen kethüdâ bölüğündeki yeniçeri sayısı diğerlerine oranla çok daha kalabalık olup 700-800 civarında idi. Bu durum kul kethüdâsının yetki ve nüfuzunun bir göstergesiydi. Ağa bölüğüne mensup yeniçeriler kethüdâ bölüğünde bulunmakla övünürdü. Kanûnî Sultan Süleyman'dan itibaren padişahların ocağı ziyaretleri sırasında padişaha verilecek şerbeti kul kethüdâsı tutar, yeniçeri ağası da sunardı (Şem'dânîzâde, I, 156). Rütbe yönünden sekbanbaşının altında, zağarcıbaşının üstünde olup terfi eder-

se sekbanbaşılığa, daha sonra da yeniçeri ağalığına yükselirdi. Ancak sekbanbaşılar gözden düşünce kethüdânın nüfuzu arttı ve XVII. yüzyılın ikinci yarısından sonra işlev bakımından onu geçerek doğrudan yeniçeri ağası yapıldı. Kul kethüdâsı mutlaka ocak içinden yetiştiğinden kurumun usul ve kurallarını çok iyi bilir, dışarıdan getirilen yeniçeri ağasına bu hususta yardımcı, hatta bazen vekil olurdu (Şânîzâde, I, 143). Yeniçeri ağası yeniçerilerin işlerini kul kethüdâsı ile görüşüp karara bağlardı. Ağa istemediği sürece padişah bile kethüdâ beyi kolayca azledemezdi. Padişaha karşı da ocak işlerinin vekili, hatta temsilcisi durumundaydı. Bunun sebebi belki de ocak dahilinde yeniçeriler üzerindeki nüfuzu idi. Kul kethüdâsı orta ve büyük kumandanları olan çorbacıların azil ve tayini ni ağanın da rızasını alarak yapabiliirdi.

II. Bayezid zamanına kadar padişahla birlikte sefere giden kul kethüdâsı bu padişah döneminde donanma ile sefere çıkan yeniçerilere kumanda etti. XVI. yüzyılın sonlarından itibaren padişah sefere gitmese de diğer yeniçeri zâbitleri gibi kethüdâlar da sefere giderdi. Kul kethüdâları savaşlarda ve kale kuşatmalarında yeniçerileri savaş nizamına sokar, hücum ve savunma tedbirlerini alır, sınırlarda muhafızlık yapan ocak bölüklerine gerekli emirleri verirdi. Taşdığı bayrak sarı ve kırmızı renklerde olup yeniçerilerin alay bayraklarına benzerdi. Kul kethüdâsının merkezdeki başlıca görevleri ise ocaktaki disiplini sağlamak ve yasaların uygulanmasına nezaret etmektir. Ağa Divanı'nın tabii üyesi sıfatıyla yeniçeri ağasıyla görüşmek isteyenleri görüştürmek, ocak içindeki davalara bakmak da onun görevleri arasındaydı. Bir padişahın ölümü halinde saraya çağrılanlar arasında kethüdâ bey de bulunurdu. Yeniçeri ağası ve sekbanbaşı ile birlikte ölen padişahın cesedini muayene eder, tutulan raporu imzalardı. O dönemin karakolları olan kulluklara tayinleri de kethüdâ bey yapardı. Bayram ve arefe tebriklerinde selmî kavuk giyer, sancak-ı şerifin çıkarılmasında hazır bulunurdu. Sekbanbaşı ve yeniçeri ağası dahil bütün ocak zâbitleri askeri kıskırtabileceği endişesiyle kul kethüdâsından çekinirdi. Sultan İbrâhim ve IV. Mehmed dönemlerinde, 1703 Edirne Vak'ası'nda İstanbul'da çıkan ayaklanmaların bastırılmasında hep başrollerde bulunmuş olması bu hususa işaret eder. Ocak dahilinde tutuklamaya yetkili tek görevli de kul kethüdâsı idi.

Diğer ocak zâbitleri gibi kul kethüdâsı da devletten aldığı ulûfe dışında mirasçı-

Kul kethüdâsı merasim kıyafetiyle (Mahmud Şevket Paşa, *Osmanlı Teşkilât ve Kıyâfet-i Askeriyyesi*, İÜ Ktp., TY, nr. 9391, ek tablo, rs. 9)